

بررسی مدل علیتی متغیرهای خانواده، ادراک خود نوجوانان و اختلال سلوک

دکتر حمید رضائیان^{۱*}، دکتر نیکچه‌ره محسنی^۲، دکتر محمدرضا محمدی^۳، دکتر باقر غباری‌بناب^۲، دکتر زهره سرمد^۲،
دکتر مسعود غلامعلی‌لواسانی^۲، فرزاد مؤمنی^۳

۱- دانشگاه اراک ۲- دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران ۳- گروه روان‌پزشکی و مرکز تحقیقات روان‌پزشکی و روان‌شناسی، دانشگاه علوم پزشکی تهران

دریافت: ۸۴/۷/۲۰، پذیرش: ۸۵/۸/۱۲

Title: Evaluation of casual model of family variables and self- understanding with conduct disorders

Authors: Rezaeian H, (PhD); Mohsseni N, (PhD); Mohammadi MR, (MD); Ghobari B, (PhD); Sarmad Z, (PhD); Lavasani MG, (PhD); Momeni F, (MS).

Introduction: In recent years, researchers have become interested in evaluating mediator as well as family variables. The purpose of this study was to assess relationship between family variables (parents mental disorder, child rearing patterns and marital satisfaction), adolescent self understanding and conduct disorders.

Methods: The relationship among family variables (mental problems, child rearing pattern, marital satisfaction), self- understanding and conduct disorders in youth were assessed in 57 young subjects and their parents (29 normal and 28 with conduct disorders). The parents completed MMPI short form, child rearing patterns questionnaire and Enrich marital satisfaction questionnaire. Twenty- nine normal and 28 conduct disorder youngsters were interviewed using self- understanding interview (SUI).

Results: Stepwise regression suggested that there were significant relations among conduct disorders, parents' mental problems, child rearing pattern and youth self- understanding. The variables which entered the model were father's schizophrenia, continue dimension, social dimension, father's depression, father's paranoia, father's despot, mother's despot and father's authoritative pattern. Path analysis suggested that self- understanding plays the role of a mediator among marital satisfaction, child rearing patterns, parents' mental disorders with conduct disorders.

Conclusion: Self- understanding is a mediator between parental mental disorders and children's conduct disorders. Parents' mental disorders and despot child rearing affect self- understanding and predispose to conduct disorders. Father's mental disorder and despot child rearing more than mother's can product conduct disorders.

Keywords: Parental mental problem, marital satisfaction, child rearing pattern, self- understanding, conduct disorder, mediator.

Hakim Research Journal 2006; 9(3): 32- 38.

* نویسنده مسؤول: اراک، دانشگاه اراک، گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی. تلفن: ۰۸۶۱-۲۷۷۴۰۰
نشانی پست الکترونیک: rezaeian19237@yahoo.com

چکیده

مقدمه: در سال‌های اخیر بررسی نقش متغیرهای میانجی در کنار متغیرهای خانواده مورد توجه محققان قرار گرفته است. هدف تحقیق حاضر، بررسی رابطه متغیرهای خانواده (مشکلات روانی، شیوه فرزندپروری، رضایت زناشویی)، «ادراک خود» نوجوانان و بروز اختلال سلوک در نوجوانان است.

روش کار: جامعه مورد بررسی، والدین و نوجوانان دختر و پسر عادی و مبتلا به اختلال سلوک ساکن در شهر تهران می‌باشد. نمونه شامل ۵۷ نوجوان و والدین آنها (۲۸ نفر گروه اختلال سلوک و ۲۹ نفر گروه عادی) بود. روش نمونه‌گیری از طریق نمونه در دسترس انتخاب شد. والدین آزمودنی‌ها فرم کوتاه شده پرسش‌نامه شخصیتی مینه‌سوتا، پرسش‌نامه شیوه فرزندپروری و پرسش‌نامه رضایت زناشویی انریچ را پاسخ دادند. نوجوانان گروه عادی و اختلال سلوک نیز فرم مصاحبه «ادراک خود» را پاسخ دادند.

یافته‌ها: نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد بین اختلال سلوک و مشکلات روانی والدین، سبک فرزندپروری والدین و ادراک خود نوجوانان رابطه معنادار وجود دارد. ترتیب مؤلفه‌های متغیرهای خانواده و «ادراک خود» نوجوانان در تعیین اختلال سلوک با استفاده از تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام عبارتند از: اسکیزوفرنیای پدر، بُعد تداوم «ادراک خود»، بُعد اجتماعی «ادراک خود»، افسردگی پدر، پارانوئای پدر، سبک مستبدانه پدر، سبک مستبدانه مادر و سبک مقتدرانه پدر. همچنین تحلیل میسر انجام شده نشان داد متغیر «ادراک خود» میان متغیرهای پیش‌بین و متغیر ملاک، نقش تعدیل‌کننده ایفا می‌کند.

نتیجه‌گیری: در سبب‌شناسی اختلال سلوک، متغیر میانجی «ادراک خود» نقش مهمی دارد. اختلال روانی و سبک فرزندپروری والدین از طریق اثرگذاری بر «ادراک خود» نوجوانان، پیش‌آمدگی اختلال سلوک در فرزندان را افزایش می‌دهد. اختلال روانی و سبک رفتاری مستبدانه پدر بیش از مادر در بروز اختلال سلوک نقش دارد.

کل‌واژگان: مشکلات روانی والدین، رضایت زناشویی، سبک فرزندپروری، اختلال سلوک، متغیر میانجی.

مقدمه

نیازهای کودکان در سال‌های اول زندگی موجب می‌شود ساختارهای درون روانی نتواند رشد کند و انسجام‌یابی «خود» با مشکلات و نارسایی‌هایی روبه‌رو می‌شود. اریکسون تأکید کرده است که ارتباط کودک با مراقبین برای رسیدن به یک هویت منسجم بسیار اهمیت دارد (۲). راجرز (۱۹۶۱) از اهمیت توجه مثبت غیرمشروط در شکل‌گیری خودپنداره^۴ مطلوب نام می‌برد و بالبی (۱۹۷۳) با نظریه دلبستگی به نقش و اهمیت ارتباط والدین با کودک می‌پردازد. سبک رفتاری مستبدانه با بروز افسردگی، اضطراب، عدم کفایت اجتماعی، پیشرفت تحصیلی ضعیف، رفتارهای بزهکارانه، مصرف مواد مخدر و اختلال سلوک رابطه دارد (۳).

رویکردهای مختلف در این مورد اتفاق نظر دارند که شناخت از «خود»^۱ با تولد آغاز می‌شود و نقش والدین در شکل‌گیری «ادراک خود»^۲ حایز اهمیت است. کودکانی که نیازهایشان در این تعامل برآورده می‌شود، الگوهایی از خود آرایه می‌دهند که مفید و باارزش بودن از مشخصه‌های آن است. «خود» نتیجه یک مراقبت سازمان‌یافته است. اختلال در تعامل و تجربه‌های منفی میان والدین و کودک در آشفستگی سیستم «خود» مؤثر می‌باشد. در این میان نقش عواملی چون اختلالات روانی والدین، شیوه‌های فرزندپروری و رضایت زناشویی مورد تأیید قرار گرفته است (۱). کوهوت^۳ معتقد است ناتوانی والدین در ابراز همدلی و برآوردن

¹ Self

² Self- understanding

³ Kohut

⁴ Self concept

اصلی انجام گرفت. اجرای مرحله مقدماتی به منظور ایجاد آمادگی و تسلط جهت انجام مصاحبه «ادراک خود» و نحوه نمره‌گذاری و رفع مشکلات احتمالی بر روی یک گروه ۱۵ نفره انجام شد. در مرحله دوم و اجرای اصلی در گروه آزمودنی‌های اختلال سلوک، از ۴۱ آزمودنی که تشخیص اختلال سلوک در آنان تأیید شده بود ۲ نفر به دلیل فوت یکی از والدین، ۳ نفر به دلیل طلاق والدین و عدم دسترسی به یکی یا هر دو والدین، ۳ نفر به دلیل عدم تمایل والدین به همکاری، ۲ نفر به دلیل ناقص بودن پرسش‌نامه‌ها و ۳ نفر به خاطر عدم همکاری نوجوان مبتلا به اختلال سلوک از نمونه کنار گذاشته شدند و تحلیل داده‌ها بر روی ۲۸ نفر نمونه نهایی انجام شد.

در گروه عادی نمونه‌ها از چهار خانه فرهنگ در مناطق غرب، مرکز و شرق شهر تهران انتخاب گردید. از ۶۷ خانواده که در ابتدا متمایل به شرکت در پژوهش بودند ۲۶ نفر به دلیل عدم تمایل یکی از همسران، ۹ نفر نیز به سایر دلایل نظیر عدم تمایل نوجوانان به همکاری و ۳ نفر نیز به دلیل ناقص بودن پرسش‌نامه‌های تکمیل شده از نمونه کنار گذاشته شدند و در نهایت تحلیل داده‌ها بر روی ۲۹ خانواده در گروه عادی صورت پذیرفت. دامنه سنی آزمونی‌ها در هر دو گروه سنی ۱۰ تا ۱۸ سال بود. جمع‌آوری داده‌ها در دو گروه ۱۱ ماه طول کشید. متغیرهای سن و جنس در این بررسی کنترل شدند.

ابزار و مقیاس‌های پژوهش

الف) مصاحبه ادراک خود: مصاحبه ادراک خود بر اساس مدل تحولی «ادراک خود» دیمون^۳ و هارت^۴ (۱۹۹۱) شکل گرفته است. این فرم مصاحبه دارای هفت بخش اصلی است که چهار بخش آن مربوط به «خود» به‌عنوان موضوع یا «خود عینی» و سه بخش دیگر مربوط به خود به‌عنوان فاعل یا «خود ذهنی» است. هر بخش عبارت از یک یا مجموعه‌ای از سؤالات اصلی است که به‌وسیله سؤالات‌های محکی پیگیری می‌شود و بر اساس سؤالات‌های محکی است که سطوح پاسخ‌دهی مشخص می‌گردد. دیمون و هارت اعتبار آن را بر روی ۸۲ پسر و دختر ۶ تا ۱۶ ساله مورد بررسی قرار داده‌اند و اعتبار درونی آن را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳ ذکر کرده‌اند (۶) ضریب اعتبار را ۰/۸۰ (۲) و اعتبار درونی برای خود عینی و خود ذهنی را به‌ترتیب ۰/۸۲ و ۰/۸۰ گزارش کرده‌اند. در مطالعه حاضر نیز ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده برای خود عینی و خود ذهنی به ترتیب ۰/۸۳ و ۰/۸۷ می‌باشد.

عامل اختلالات روانی و شخصیتی والدین موضوع بررسی‌های فراوانی قرار گرفته است. افسردگی والدین با مصرف مواد مخدر، افسردگی، عملکرد تحصیلی ضعیف فرزندان رابطه دارد (۴). به‌رغم آن که پژوهش‌های متعددی نقش متغیرهای خانوادگی نظیر سلامت روانی، عدم رضایت زناشویی و شیوه‌های فرزندپروری والدین را در بروز اختلالات رفتاری مورد تأیید قرار می‌دهد با این وجود مطالعاتی وجود دارد که نتایج متفاوتی را گزارش می‌کند. برای مثال پژوهش پاردهک^۱ حکایت از بی‌تأثیر بودن نقش اختلافات زناشویی بر سلامت روانی فرزندان دارد (۵).

این میزان اختلاف درباره نقش استرس‌های روانی و جسمی بر بهداشت روانی، وجود یک یا چند متغیر میانجی^۲ را در این فرایند متصور می‌سازد. بدین دلیل است که در سال‌های اخیر تأکید بر نقش استرس‌ها جای خود را به شناسایی متغیرهای میانجی داده است. با توجه به مطالب عنوان شده، هدف اصلی پژوهش حاضر، پاسخ دادن به این سؤال است که آیا متغیرهای پیش‌بین مشکلات روانی، شیوه‌های فرزندپروری، رضایت زناشویی والدین و ادراک خود نوجوانان قادر به پیش‌بینی متغیر ملاک (اختلال سلوک) می‌باشد؟ همچنین با توجه به برخی بررسی‌های انجام گرفته در مورد نقش متغیر «ادراک خود» به‌عنوان یک متغیر میانجی، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این سؤال است که آیا متغیر «ادراک خود» می‌تواند نقشی میانجی بین متغیرهای خانواده (مشکلات روانی، رضایت زناشویی و سبک فرزندپروری) و متغیر ملاک اختلال سلوک ایفا کند یا خیر.

روش کار

جامعه مورد بررسی این پژوهش، والدین و نوجوانان دختر و پسر عادی و مبتلا به اختلال سلوک ساکن در شهر تهران می‌باشد و نمونه مورد بررسی، ۵۷ نوجوان و والدین آنها (۲۸ نفر گروه اختلال سلوک و ۲۹ نفر گروه عادی) را در بر می‌گیرد. به‌دلیل آن که جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش نیازمند همکاری اعضای خانواده (پدر، مادر و فرزند) بود نمونه مورد بررسی در گروه اختلال سلوک از سه مرکز درمانی شهر تهران از طریق نمونه در دسترس انتخاب گردید. انتخاب آزمودنی‌های گروه عادی نیز از طریق نمونه در دسترس و از طریق مراجعه به مراکز فرهنگی - هنری شهر تهران انتخاب شدند. اجرای پژوهش در دو مرحله اجرای مقدماتی و اجرای

³ Damon

⁴ Hart

¹ Pardeck

² Mediator

استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید و ضریب به دست آمده برابر با ۰/۷۱ می‌باشد.

(د) فرم کوتاه پرسش‌نامه ام ام پی آی: پرسش‌نامه شخصیتی چند محوری مینه‌سوتا^۴ یکی از مهم‌ترین و معتبرترین پرسش‌نامه‌هایی است که با روش استفاده از ملاک خارجی تهیه شده است. این پرسش‌نامه در سال ۱۹۴۳ به‌وسیله هاتاوی^۵ و مک کینلی^۶ در دانشگاه مینه‌سوتا ساخته شده است. به دلیل طولانی بودن و وقت‌گیر بودن فرم اولیه، فرم کوتاه شده (۱۰) با در نظر گرفتن فرهنگ ایرانی در قالب فرم ۷۱ سؤالی تدوین شد. این پرسش‌نامه دارای سه مقیاس اعتباریابی و هشت مقیاس بالینی است.

پژوهش‌های بر روی جمعیت ایرانی، نشان‌دهنده ارزش تشخیصی فرم کوتاه این پرسش‌نامه می‌باشد که تأییدکننده ارزش تشخیصی این فرم کوتاه است (۱۱).

در این پژوهش نیز اعتبار این پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه و دامنه این ضرایب بین ۰/۴۶ تا ۰/۹۰ است که تمام ضرایب در سطح $p < ۰/۰۱$ معنادار می‌باشد.

نتایج

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش از رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شد. در روش گام‌به‌گام ورود متغیرها خارج از اختیار پژوهشگر است. یعنی ترتیب ورود متغیرها بر اساس بالاترین ضریب همبستگی صفر مرتبه با متغیر ملاک وارد تحلیل می‌شود. در جدول ۳ نتایج تحلیل و رگرسیون گام‌به‌گام اختلال سلوک گزارش می‌شود.

با مراجعه به جدول آشکار می‌شود که روش گام‌به‌گام تحلیل رگرسیون تا گام هشتم اجرا شد. در گام اول متغیر اسکیزوفرنیای پدر (از مؤلفه‌های مشکلات روانی والدین) وارد تحلیل شد و به تنهایی حدود ۵۶٪ تغییرات اختلال سلوک را پیش‌بینی کرد. متغیر دوم بُعد تداوم (از مؤلفه‌های ادراک خود نوجوانان) وارد معادله شد و با ورود آن R^2 به ۶۴٪ افزایش می‌یابد. در گام سوم با ورود متغیر بعد اجتماعی (از مؤلفه‌های ادراک خود نوجوانان) R^2 به ۷۰٪ افزایش یافته و در گام چهارم با ورود متغیر افسردگی پدر (از مؤلفه‌های مشکلات روانی والدین) مقدار R^2 به ۷۹٪ افزایش یافت. گام ششم تا هشتم به متغیر سبک‌های فرزندپروری والدین اختصاص یافت، به‌گونه‌ای که در گام ششم

(ب) پرسش‌نامه رضایت زناشویی انریچ^۱: این پرسش‌نامه توسط اولسون^۲ برای ارزیابی زمینه‌های بالقوه مشکل‌زا و شناسایی زمینه‌های قوت رابطه زناشویی تدوین شده است (۷). به باور مؤلفان این پرسش‌نامه به‌عنوان یک ابزار معتبر و حساس نسبت به تغییرات خانواده طراحی شده است. این پرسش‌نامه دارای ۱۲ خرده‌مقیاس پاسخ‌های قراردادی، رضایت زناشویی، موضوعات شخصیتی، ارتباط، حل تعارض، مدیریت مالی، اوقات فراغت، روابط جنسی، فرزندپروری، دوستان، مساوات‌طلبی و جهت‌گیری مذهبی است که جنبه‌های مختلف روابط میان زن و شوهر را مورد بررسی قرار می‌دهد.

اعتبار این پرسش‌نامه با ضریب آلفای کرونباخ در پژوهش‌های مختلف ۹۲٪ و ۹۴٪ گزارش شده است (۷ و ۸). ضریب آلفای کرونباخ به‌دست آمده در پژوهش حاضر نیز برابر با ۹۴٪ می‌باشد.

(ج) پرسش‌نامه الگوی فرزندپروری: بامریند^۳ مجموعه بررسی‌هایی را انجام داده است که در آنها الگوهایی از شیوه‌های رفتاری والدین مشخص شده است (۹). وی بر اساس بررسی‌های خود سه شیوه یا سبک تعاملی میان والدین و فرزندان را مطرح کرده است که عبارتند از: والدین مقتدر که با ویژگی‌هایی چون تشویق روابط کلامی، واگذاری حدودی از خودمختاری همراه با وجود مرزهای مشخص بر رفتار و عملکرد فرزند مشخص می‌شوند. دوم والدین مستبد که اطاعت بی‌چون و چرای فرزند را یک فضیلت می‌دانند و در کنترل فرزندان از خشونت و تنبیه بدنی استفاده می‌کنند و تعامل کلامی کمتری با فرزندان دارند. سوم والدین سهل‌انگار که تقریباً هیچ‌گونه مرز و چارچوبی را برای فرزندان تعیین نمی‌کنند و خود را از مسؤولیت‌های والدینی رها کرده‌اند.

بر اساس این چارچوب نظری در پژوهش حاضر پرسش‌نامه‌ای توسط محققان طراحی شد که در قالب ۲۷ سؤال سه سبک تعاملی ذکر شده مورد ارزیابی قرار گرفت. سؤالات به‌صورت ۵ گزینه‌ای (کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) طراحی شد. ضرایب همبستگی خرده‌مقیاس‌های مقتدر، سهل‌گیر و مستبد با کل پرسش‌نامه به ترتیب، ۰/۳۸، ۰/۸۳ و ۰/۵۶ است که هر سه در سطح $p < ۰/۰۱$ معنادار می‌باشد. میزان اعتبار پرسش‌نامه با

¹ Evaluating & Nurturing Relationship Issues Communcaiton Happines (ENRICH)

² Olson

³ Baumrind

⁴ Minesota Multiple Personality Inventory (MMPI)

⁵ Hattaway

⁶ Mackenly

همان‌طور که نتایج تحلیل رگرسیون هم‌زمان نشان می‌دهد، ورود هم‌زمان سه متغیر مشکلات روانی، رضایت زناشویی، سبک فرزندپروری مستبدانه ۲۳٪ تغییرات متغیر ملاک «ادراک خود» را پیش‌بینی می‌کند. میزان نمو واریانس (ΔR^2) برابر ۲۳٪ است. آزمون معناداری برای نمو واریانس بیانگر معناداری آن در سطح $p < 0/003$ می‌باشد.

همان‌طور که نتایج تحلیل رگرسیون هم‌زمان نشان می‌دهد، ورود هم‌زمان چهار متغیر مشکلات روانی، رضایت زناشویی، سبک فرزندپروری مستبدانه و «ادراک خود» ۶۴٪ تغییرات متغیر ملاک اختلال سلوک را پیش‌بینی می‌کند. میزان نمو واریانس برابر با ۶۴٪ است. آزمون معناداری برای نمو واریانس بیانگر معناداری آن در سطح $p < 0/001$ می‌باشد.

با ورود متغیر سبک مستبدانه پدر مقدار R^2 به ۸۲٪ و در گام هفتم و هشتم به ترتیب با ورود متغیرهای سبک مستبدانه مادر و سبک مقتدرانه پدر مقدار R^2 به ۸۴٪ و در نهایت با ۸۶٪ افزایش یافت. بنابراین به کارگیری این هشت متغیر ۸۶٪ تغییرات اختلال سلوک را بیان می‌کند. ضمن آن‌که از متغیرهای رضایت زناشویی والدین هیچ متغیری وارد معادله نگردید.

دومین سؤال این پژوهش، بررسی اثر میانجی متغیر «ادراک خود» می‌باشد. بر اساس این مدل متغیرهای پیش‌بین مشکلات روانی، رضایت زناشویی و سبک فرزندپروری مستبدانه علاوه بر آن‌که اثر مستقیم بر متغیر ملاک اختلال سلوک دارد به صورت غیرمستقیم و از طریق متغیر «ادراک خود» نیز بر اختلال سلوک اثر دارد. نتایج تحلیل‌های رگرسیون انجام شده در جدول‌های ۲ و ۳ گزارش شده است.

جدول ۱- تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام اختلال سلوک بر حسب خرده مقیاس‌های متغیرهای پیش‌بین

گام‌های تحلیل رگرسیون	متغیرهای وارد شده در هر گام	R	R ²	R ² تعدیل شده	برآورد خطای معیار	ΔR^2	ΔF	df ₁	df ₂	سطح معناداری
۱	اسکیزوفرنیای پدر	۰/۷۵	۰/۵۶	۰/۵۶	۲/۱۷	۰/۵۶	۷۲/۵۶	۱	۵۵	۰/۰۰۱
۲	بعد تداوم	۰/۸۰	۰/۶۴	۰/۶۴	۱/۹۸	۰/۰۷	۱۲/۰۱۳	۱	۵۴	۰/۰۰۱
۳	بعد اجتماعی	۰/۸۴	۰/۷۰	۰/۷۰	۱/۸۱	۰/۰۶	۱۰/۹۶	۱	۵۳	۰/۰۰۲
۴	افسردگی پدر	۰/۸۶	۰/۷۴	۰/۷۴	۱/۷۱	۰/۰۴	۸/۱۹	۱	۵۳	۰/۰۰۶
۵	پارانویای پدر	۰/۸۸	۰/۷۹	۰/۷۹	۱/۵۷	۰/۰۴	۱۰/۳۰	۱	۵۱	۰/۰۰۲
۶	سبک مستبدانه پدر	۰/۹۰	۰/۸۲	۰/۸۰	۱/۴۵	۰/۰۳	۱۰/۲۸	۱	۵۰	۰/۰۰۲
۷	سبک مستبدانه مادر	۰/۹۱	۰/۸۴	۰/۸۱	۱/۴۰	۰/۰۱	۴/۵۸	۱	۴۹	۰/۰۳۷
۸	سبک مقتدرانه پدر	۰/۹۳	۰/۸۶	۰/۸۴	۱/۳۲	۰/۰۲	۷/۰۲	۱	۴۸	۰/۰۱۱

جدول ۲- تحلیل رگرسیون هم‌زمان ادراک خود بر حسب متغیرهای وارده مشکلات روانی، رضایت زناشویی و سبک فرزندپروری مستبدانه

متغیرهای وارده	R	R ²	R ² تعدیل شده	برآورد خطای معیار	ΔR^2	ΔF	df ₁	df ₂	سطح معناداری
مشکلات روانی، رضایت زناشویی و سبک فرزندپروری	۰/۴۸	۰/۲۳	۰/۱۸	۳/۷۹	۰/۲۳	۵/۳۵	۳	۵۳	۰/۰۰۳

جدول ۳- تحلیل رگرسیون هم‌زمان اختلال سلوک بر حسب متغیرهای وارده مشکلات روانی والدین، رضایت زناشویی، سبک فرزندپروری مستبدانه و ادراک خود

متغیرهای وارده در تحلیل مشکلات روانی	R	R ²	R ² تعدیل شده	برآورد خطای معیار	ΔR^2	ΔF	df ₁	df ₂	سطح معناداری
رضایت زناشویی، سبک فرزندپروری و ادراک خود	۰/۸۰	۰/۶۴	۰/۶۱	۲/۰۲	۰/۶۴	۲۳/۷۷	۴	۵۲	۰/۰۰۰

ملاک اختلال سلوک را دارند. متغیر رضایت زناشویی در این پژوهش وارد معادله رگرسیون نگردید.

گزارش‌های آرایه شده در زمینه نقش رضایت زناشویی بر فرزندان، بیانگر اثراتی متناقض می‌باشد. چنانچه یافته‌های برخی محققانی نشان داده که اختلافات و درگیری‌های والدین اثری در

بحث

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، تحلیل‌های رگرسیون اجرا شده نشان داد متغیرهای مشکلات روانی والدین، «ادراک خود» نوجوان و سبک فرزندپروری مستبدانه، توانایی پیش‌بینی متغیر

جهت پاسخ‌دهی به سؤال دوم پژوهش یعنی بررسی نقش میانجی‌گری «ادراک خود» از تحلیل مسیر استفاده شد. در تحلیل مسیر اثرات مستقیم و اثرات غیرمستقیم متغیرهای پیش‌بین بر متغیر ملاک مورد بررسی قرار گرفت. اثر مستقیم متغیر پیش‌بین رضایت زناشویی بر اختلال سلوک برابر با $-0/08$ است و اثر غیرمستقیم آن $-0/10 = (-0/28)(0/38)$ می‌باشد. وارد شدن متغیر میانجی «ادراک خود» میزان رابطه میان رضایت زناشویی و اختلال سلوک را به $-0/18$ افزایش داد.

اثر مستقیم مشکلات روانی والدین بر متغیر ملاک اختلال سلوک برابر با $0/44\%$ و اثر غیرمستقیم آن از طریق متغیر «ادراک خود» $-0/06 = (-0/24)(0/28)$ است که وارد شدن متغیر «ادراک خود» موجب کاهش رابطه متغیر پیش‌بین و متغیر ملاک گردید. لذا به نظر می‌رسد که در این رابطه «ادراک خود» نقش میانجی را ایفا می‌کند. اثر مستقیم سبک مستبدانه والدین بر متغیر ملاک اختلال سلوک $0/23\%$ و اثر غیرمستقیم این متغیر با وارد شدن متغیر میانجی «ادراک خود» برابر با $0/095 = (-0/28)(-0/34)$ است. وارد شدن متغیر میانجی، موجب افزایش 10% اثر غیرمستقیم گردید و اثر کلی را 23% افزایش داد. لذا «ادراک خود» را می‌توان به‌عنوان یک متغیر میانجی که موجب افزایش اثر کلی سبک مستبدانه والدین بر متغیر ملاک اختلال سلوک گردید در نظر گرفت. این یافته هم‌سو با یافته‌هایی (۱۱ و ۱۷ و ۱۸) است که نشان دادند «خود» نقش میانجی در بروز مشکلات رفتاری و روانی ایفا می‌کند.

پیشنهادات

نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند در طراحی برنامه‌های درمانی اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان مورد توجه قرار گیرد. توجه به متغیرهای میانجی نظیر «ادراک خود» می‌تواند در کسب نتایج مثبت، تسریع در بهبودی و جلوگیری از عود مجدد مشکلات رفتاری مؤثر باشد. ضمن آن‌که به لحاظ نظری نیز موجب می‌شود نگرش دقیق‌تری نسبت به عوامل مؤثر پیدایش و پایداری مشکلات روانی در اختیار محققان و درمان‌گران قرار گیرد.

اجرای این پژوهش با محدودیت‌هایی نیز همراه بود که از جمله می‌توان به کوچک بودن نمونه و عدم بررسی متغیر جنسیت آزمودنی‌ها اشاره کرد که امیدواریم در بررسی‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد.

بروز مشکلات رفتاری فرزندان ندارد (۵). از طرف دیگر، سایر یافته‌ها حکایت از اثرات منفی و مخرب اختلافات زناشویی بر فرزندان دارد (۱۲). دلایل متعددی را می‌توان برای این تفاوت در نتایج بیان کرد؛ از جمله آن‌که نمونه‌های برخی از این مطالعات از کودکان و نوجوانانی تشکیل شده که به دلیل مشکلات روانی و عاطفی به مراکز درمانی ارجاع شده‌اند، در صورتی که بسیاری نوجوانانی که به‌رغم اختلافات والدین هیچ‌گونه مشکل رفتاری ندارند. همچنین کوچک بودن نمونه‌ها و عدم کنترل عواملی چون سن، ساختار خانواده، مدت زمان اختلافات والدین از جمله عوامل مؤثر در بروز تفاوت در نتایج می‌باشد که با کنترل آن‌ها میزان تفاوت‌ها کاهش خواهد یافت. در این مطالعه یکی از دلایل وارد نشدن متغیر رضایت زناشویی، وجود همبستگی 70% میان این متغیر و متغیر مشکلات روانی والدین است.

تأثیر مشکلات روانی والدین همواره در سبب‌شناسی مشکلات فرزندان مورد توجه محققان قرار داشته است و تقریباً در این زمینه اتفاق نظر وجود دارد. یافته‌های این پژوهش نیز هم‌سو با نتایج به‌دست آمده از تحقیقاتی است (۱۳ و ۱۴) که نشان داد والدین افسرده گرایش به پاسخ‌دهی منفی نسبت به فرزندان دارند.

والدین دچار اختلال روانی، تحریک‌پذیر، فاقد انرژی و متمایل به واکنش‌های خصومت‌آمیز نسبت به فرزندان هستند و معمولاً با استفاده از تنبیه و خشونت فرزندان را کنترل می‌کنند. این حالت از شاخصه‌های بارز خانواده‌هایی است که فرزندان مبتلا به اختلال سلوک در آن دیده می‌شود. ضمن آن‌که نیاستی در این میان به نقش عوامل وراثتی در بروز اختلالات رفتاری در فرزندان بی‌توجه بود.

وجود سبک فرزندپروری مستبدانه در پدر و مادر نوجوانان مبتلا به اختلال سلوک از دیگر یافته‌های این پژوهش بود. الگوی تربیتی مستبدانه در بروز رفتارهای ضداجتماعی مثل مصرف الکل، مواد مخدر (۱۵)، رفتارهای بزهکارانه و بروز مشکلات رفتاری برون‌سازی شده نظیر اختلال سلوک در نوجوانان رابطه دارد (۱۶). این یافته‌ها تأییدکننده یافته‌های این پژوهش است که نشان داد سبک مستبدانه والدین از مشخصه‌های خانوادگی نوجوانان مبتلا به اختلال سلوک می‌باشد. از طرف دیگر به این نکته نیز باید توجه داشت که میان رفتار مستبدانه والدین و اختلال سلوک، رابطه‌ای متقابل وجود دارد. یعنی بخشی از رفتار خشن والدین، معلول رفتارهای فرزندان مبتلا به اختلال سلوک می‌باشد.

References

- ۱۰- اخوت و، دانشمند ل. ارزشیابی شخصیت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۵۷.
- ۱۱- زرگر شیرازی ف. بررسی ارتباط بین ویژگی‌های شخصیت و گروه‌های خونی در جمعیت دانشجویی اهواز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. انستیتو روان‌پزشکی تهران. دانشگاه علوم پزشکی ایران؛ ۱۳۷۱.
- 12- Perris C, Andersson P. Experiences of parental rearing and patterns of attachment in adulthood. *Clin Psychol Psychother* 2000; 7: 279-288.
- 13- Chang EC. Life stress and depressed mood among adolescents: Examining a cognitive-affective mediation model. *J Soc Clin Psychol* 2001; 20(3): 416-429.
- 14- Leinonen JA, Solantaus TS, Punamaki RL. Parental mental health and children's adjustment: the quality of marital interaction and parenting as mediating factors. *J Child Psychol Psychiatry* 2003; 44(2): 227-241.
- 15- Conger RD, Conger KJ, Elder GH Jr, et al. A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Dev* 1992; 63(3): 526-541.
- 16- Hill J. Biological, psychological and social processes in the conduct disorders. *J Child Psychol Psychiatry* 2002; 43(1): 133-164.
- 17- Grych JH, Fincham FD, Jouriles EN, et al. Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive contextual framework. *Child Dev* 2000; 71: 1648-1661.
- 18- Nigg JT, Hinshaw SP. Parent personality traits and psychopathology associated with antisocial behaviors in childhood attention-deficit hyperactivity disorder. *J Child Psychol Psychiatry* 1998; 39(2): 145-159.
- ۱- Bergman AJ, Walker E. The relationship between cognitive functions and behavioral deviance in children at risk for psychopathology. *J Child Psychol Psychiatry* 1995; 36(2): 265-278.
- ۲- حسینی‌سدهی ن. ادراک خود در نوجوانان آزاردیده و آزارنندیده. یک بررسی مقایسه‌ای در دو ناحیه ۶ و ۱۱ تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی. دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی؛ ۱۳۸۰.
- 3- Mathijssen JJ, Koot HM, Verhulst FC, et al. The relationship between mutual family relations and child psychopathology. *J Child Psychol Psychiatry* 1998; 39(4): 477-87.
- 4- Richter J, Eisemann M: Stability of memories of parental rearing among psychiatric inpatients. *Clin Psychol Psychother* 2000; 7(4):256-261.
- 5- Pardeck JT, Izikoff E. A comparative study of the self-concepts of adolescents from intact and non-intact families. *Pers Indiv Differ* 1983; 4: 551-553.
- 6- Damon W, Hart D. *Self-understanding in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press; 1988.
- 7- Olson DH. Family Typologies: Bridging Family Research and Family Therapy. In: Filsinger EE, Lewis RA (eds.). *Assessing marriage: New behavioral approaches*. Beverly Hills, Ca.: Sage Publications, Inc; 1981: 14-89.
- ۸- سلیمانیان ع. اعتباریابی پرسش‌نامه رضایت زناشویی انریچ در شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت معلم تهران؛ ۱۳۷۳.
- 9- Baumrind D. Rearing competent children. In: Damon W. (ed.). *Child development today and tomorrow*. San Francisco: Jossey-Bass; 1989: 349-378.